

analogiei și a trebuit deci să se producă, căci o formă core-spunzătoare sinonimă fără de —*ce* n'a existat.¹⁾ Alătura de *oace* etc. nu pot fi puse din acest punct de vedere forme ca *acela*, *acmoțe*, *acclea*.

Același raport, în ce privește, soarta lui *eccum*-, ca și între **actare* (> ar. *aftare*, *ahtare*) și *-atare* este d p. între ar. *acși* și *ași*; că și mgl. *tari* sânt lipsite de prefixul *a*— ir. *șă* și mgl. *ša*; *ecum-hic* a dat *acl*. Pentru variantela lui *așa* și *acl* vezi dicționarele și glosarele citate, pentru limba veche mai ales glosarul din Candrea *Psaltirea Scheiara* II. Explicarea diferitelor variante ale lui *acl* a fost dată în *Dicț. Acad*

Cernăuți, Aprilie 1920.

Originea vocativului în *-le*

de Teodor Capidan.

La substantivele masculine și neutre terminate în conso-nantă sau *-u*, în afară de vocativul în *-e*, mai avem și unul în *-le*: *doamne* și *domnule*. Dintre aceste două feluri, cel în *-e* se întrebuițează mai rar și mai mult la nume de persoană și la adjective substantivate: *voinice*, *tinere*, dar și acestea pot face voc. în *-le*: *bunule*, *drăguțule* etc.

Cu originea acestui voc. s'a ocupat mai întâiu Fr. Miklosich în *Beträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte*. După ce, la pag. 58 din *Vocalismus* II, vorbește despre terminațiunea *o* de la vocativul subst. feminine, spunând că *das o* im Auslaute des Vocativs und des Imperativs ist eine Interjection; *doâmno* fii *doâmna o*, *vino* für *vinu o*» la pag. 70, vorbind mai pe larg tot despre vocativul subst. feminine, adaugă: «Analog zu erklären sind die Vocative der masc. wie *Jânky le* . . .; der wahre Vocativ ist *Janku* und *le* eine Interjection». După dânsul, H. Tiktin (în *Grundriss der rom. Phil.* I, 451) a emis cel dintâiu ideea că acest *-le* de la voc. substantivelor masculine și neutre în *-u* nu este de cât subst. articulat plus *e* de la vocativ. Tot în acest

1) Vezi mai sus despre drom. *încoa* și ar. *aoa*.

sens se exprimă el și în *Rumänisches Elementarbuch* p. 86. În ediția a doua din *Grundriss* p. 592 renunță la această explicație și se mulțumește să adauge numai că în *-le* «man die gleichlautende bulgarische Interjektion (bože le «o Gott») sehen möchte». În fine, W Meyer-Lübke într'un articol „Zur Syntax des Substantivums“ publicat în *Z. f. r. Ph.*, XIX. 478, după ce explică, că nu există, ca înțeles, nici o deosebire între *voinice* și *voinicule*, presupune că *-ule* din a doua formă reprezintă interjecțiunea cu înțeles alintător *-le*, care se întrebuițează în poezia poporană bulgară. Totodata dă și trei exemple *libele*, *božele* (bog) și *malele* (majka), toate luate din Cankov, *Bulgarische Grammatik* p. 27. (1)

Această explicație dată de Meyer-Lübke a fost admisă de toți filologii, care s'au ocupat, în seris, cu flexiunea substantivului, reproducând toți și exemplele citate de el, afară de ultimul exemplu *malele* care este de genul feminin și nu se potrivește cu funcțiunea lui *le* la subst. masculine(2). Astfel O. Densușianu în *Histoire de l'angue roumaine* I, p. 244, după ce nu exclude posibilitatea de a vedea în voc. *omule* un pendant articulat (*omul+e*) a formei vechi nearticulate *oame* (*om+e*), admite că acest *-le* ar putea reprezenta foarte bine și interjecțiunea slavă *le*, dând și un exemplu din cele citate de Meyer-Lübke: *libe-libele* «mon bien aimé». Înainte de O. Densușianu, Weigand, într'un studiu asupra dialectului din regiunea Someșului și al Tisei (3) dând de interjecțiunea *le* întrebuițată la sfârșitul subst. fem. ca în *fată le, ! maică le!*

Vezi fată le ulița

lău o vād da nu prea bine (ib. p. 47)

(1) Aceste trei exemple fuseser citate cu mult mai înainte și de Fr. Miklosich, vorbind despre voc. substantivelor din limba bulgară: „Dem voc. auf *-e* wird in Volksliedern *le*, denen auf *-o* *ljo* angefügt: *bože le, libe le, male le, mater: bulfo ljo* . “ *Vezi Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen* Vol. III. p. 181

(2) Numai Sandfeld Jensen, vorbind în studiul său din *Grundriss* «Die nicht lateinischen Bestandteile im Rumanischen» p. 530, despre origina slavă a voc. în *-o* de la substantivele feminine, nu pomenește nimic despre voc. subst masculine în *-le*, deși presupune că și voc *e* ar putea fi de origine slava

(3) *Samosch und Theissdialekte* în *Jahresber. d. Inst. f. rum. Spr.* VI. p. 3.

conchidă în modul următor: „Meine Erklärung der Entstehung des Voc. auf *-le* aus der Interjektion *le!* die bulg. Ursprungs ist, wird bekräftigt durch die Anwendung derselben auch bei Frauen im Samoschgebiete, besonders in der Gegend von Şişeşti “
 Va să zică și Weigand admite originea bulgărească a lui *-le*, aducând pentru aceasta ca dovadă și faptul că *le* se întrebuințează ca interjecțiune și după subst. feminine. Întrebuințarea lui *-le* în această funcțiune are așa de mare însemnătate pentru Weigand, încât el reamintește că tot după substantive fem. se întrebuințează și în dialectul aromân.

După ce am văzut care sânt părerile asupra originii lui *-le*, să vedem acum care este vechimea și întinderea lui. În scrierile vechi vocativul în *le* apare din ce în ce mai rar; întrebuințarea lui se mărginește mai mult în literatura poporană și cea nouă precum și în limba vorbită. În ce privește întinderea lui, în afară de dialectul dacor, se mai întrebuințează tot așa și poate și mai mult în dialectul meglenoromân. Dialectul istror, nu-l cunoaște, iar cel arom., deși după cum vom vedea mai jos întrebuințează *-le* foarte des numai ca interjecțiune urmând numai după subst. feminine, ca desinență a vocativului, așa cum se întâlnește în dacor. și meglenor., nu se întâlnește decât la un singur subst. masculin: *dumndzale*.

Înșiți soațe cu capile goale

Să strigaț tute Dumndzale! Pap. Lit. Pop. 928 16, din *dumndză*, (*Voi nu mi tihisitū ea dumndză* Cod Dim p. 139 29 din *Jahresb. IV*) mai vechiu *dumndzau* cu ũ final (*Dumndzau-i mare Ştie a mea turnare. Pap. L. P. 876 1*), care apare la forma articulată *dumndzau-lu*. În *dumndzale* avem a secundar rezultat din *ea-é* urmat în silaba următoare de *e* din *-le*, ceea ce ne dovedește că acest *-le* nu este nou Weigand, în studiul citat mai sus, dă pentru dialectul arom. și forma *džunealē* de la *džone* (juvenem). Însă ea, după cum am arătat în lucrarea mea *Die nominalen Suffixe im Aromunischen* p. 45 nu poate fi socotită ca un vocativ, din cauza accentului. Un *džóne* ne-ar fi dat la voc. *džónele* s. *džónule*, ca *códru- codrúle*, în nici un caz însă nu *dzuneale*, cu schimbare de accent, în afară de aceasta,

și în dialectul arom ca și în cel dacor. voc. în *-le* îl formează numai subst masc și neutre terminate în consonanță și *-u*, nu și masc. în *-e*, cum este *dzone*. În *džuneale* avem un diminutiv: *džone* suf *-el* : *džunel*¹⁾; de aci apoi voc *džunale*, care mie îmi este cunoscut numai ca subiect, și chiar în această funcțiune îl întâlnim și în lit. pop.

Ș' angănește un lai džuneale,

Oftează un biet tânăr.

Un džuneale vătămat.

Un tânăr ucis.

Din toate acestea rezultă că oricare ar fi întrebuințarea vocativului în *-le* în dial. dacor., întru cât el se află și în dial. meglenor. și chiar într'un singur cuvânt și în cel arom., noi trebuie să admitem că prezența lui în limba română este relativ foarte veche și anume din timpul încă pe când Dacoromânii, Meglenoromânii și Aromânii trăiau la olalta, prin urmare înainte de veacul al VIII și al IX.

Admițând acum că *-le* este de origine bulgară, să ne oprim un moment ca să vedem care este întrebuințarea lui în această limbă. Aceasta cred că este cu atât mai de trebuință. cu cât de la Meyer-Lübke, care a dat această explicațiune, ilustrându-o prin trei exemple luate dintr'o gramatică bulgară veche și până la Weigand, care dintre toți filologii, după Miklosich, s'a ocupat cel mai mult cu studiul elementului slav din limba română, toți au reprodus câte un exemplu două dintre cele citate de Meyer Lübke, fără ca cineva să se fi ocupat să studieze funcțiunea lui în limba bulgară.

Din cercetarea poezilor populare bulgărești publicate în numerile din *Zbornik*¹⁾ ce avem în biblioteca Muzeului limbii române, precum și din versurile ce am întâlnit întâmplător în dicționarul lui Gerov), am constatat că acest *le* este o simplă interjecțiune care însă se întrebuințează, după cum a susținut Markoff, în regulă generală, după substantivele *jementne* lată acum și câteva citate:

1) Cuvântul se găsește și în literatura veche dacoromană: *dzunelu* (Psalt. Sch. p. 415), *dzurelu* (Codicele Vor. p. 51) și *junelu* (Coresi, Psalt. pp 175, 347, 415). De asemenea și în literatura populară: *Toți jinei D'iu tinere*. (G. D. Teodorescu, *Poesii Populare*, p. 54) *Ju ielaș* (Mera, *Basme* p. 206)

1) *Sbo nil za narodni u notvoren ja nauka i knizina.*

2) N. Gerovu, *Rěčnik na bulgarsku jazik.*

Sestro le, Gane sestro le, Da ideş doma da kažeş	Surioară Gane, surioară, Să mergi acasă să spui (Sb. XI, 14) *
Stano le, Stano, ubava Ade Stano, da se zememe	Stano fă, Stano frumoasă, Haide, Stano, să ne luăm (ib. 12)
Goro le, goro, Rila planino,	Codrule, codru, Rila munte,
Halal mi stiuvai goro le. . .	Dărueşte-mi codrule (G. 393)

şi tot aşă am întâlnit de zeci de ori şi mai bine: *male le* (G. 432), *ružo le* (Sb. VII, 25), *babo le* (ib. 91), *bulne le* (ib. 88), *goro le* (XI 46), *biso le* (ib. 63), *baljo le* (ib. 45), *duşkje le* (ib. 16), *done le* (G. 428), *anko le*, *mila duso le* (XVII, 74), *Todorke le* (ib. 63), *mamo le* (ib. 51), *Ghunke le* (ib.), *Kato le*, *moia dušo le*, (ib. 62), *Spaso le leljo* (ib.), *maino le* (XVIII, 107), *Draçano le*, *bëla Draçano* (ib. 141), *Radke le*, *Rudo hubava* (ib.) etc.

De asemenea *le* se întrebuinţează şi după subst. masc., însă de origine turcă, care se termină în -ă, cum sânt şi în româneşte *aga*, *paşă* etc, şi care, prin urmare, după terminaţiune, puteau fi socotite ca subst. feminine. Aşa avem:

Ago le, ago Soliman,	Tu aga Soliman,
Haide sja ti zabălgari,	Haide fă-mi-te Bulgar,
Da bideş mlado Bălgarče.	Să fii june Bulgăraş (G. 35)

Tot aşă:

Paşo, le, naş gospodarjul Tu paşă, stăpânul nostru, (Sb. VII. 88) cfr XVII, 76.

Dintre celelalte subst. masc. de origine bulgară am întâlnit abia patru cinci urmate de interjecţiunea *le*, între 75 de cazuri, în care toate subst. erau de genul feminin.

Starče le ti neznaino	Tu moşule necunoscut
Şto sivi volove prodavaş	Care vinzi boi suri (Sb. VII 41)

şi tot aşă *Rojne-le gospodine* (ib. XI 26), *bože le vişni gospodi* (XVII, 53), *ludo le* (ib. 208), *bae le* (ib. 212).

Acest *le* sună în unele regiuni şi *lea*, *aşa*, după cum vom vedea că se aude şi în dialectul aromân.

Momnea lea mari hubava	Tu, fetiţă drăguţă,
lela mi porti etvuri.	Vino de-mi deşchide porţile (Sb. VII 40)

și tot așa: *malea lea, mila malea lea* (mămă dragă mamă; ib. 40). Dar acest *le s. lea* nu se întrebuițează numai în urma substantivelor feminine, ci, până azi, având numai funcțiunea de interje țiuñe, se pune și înaintea lor:

Oi le sestro, oi le mila sestro! Alei soră. alei dragă soră! (Sb. XI 37) sau: *loi le sestro, mila sestro* (XVII, 181). *loi le ženi, mili ženi* (ib.) În această pozițiune îl întâlnim și înaintea subst. masc. *Oi le Marko, oi le mili sinu* (ib. 34). *Oi le mili bratko* (ib.). Din această întrebuițare, *Oi le* se identifică cu românescul *alei*, întrebuițat numai în poezia populară și mai ales în cea epică ca introducere la învocațiuni (cf. *Dicț. Limbii Române*). *Alei moarte grabnică, Când în sat tu ai intrat*. MARIAN, I, 178, *Alei tu stea de seară*. ȘEZ. IV 143.

Acest *alei*, prin reduplicarea lui *le*, ajunge *alelei* și *alele*; de asemenea *dale*, *dalelei* și *dalele*, cum se poate vedea în *Dicț. L. R.*, întocmai după cum bulgărescul *le* ajunge *lele*.¹⁾

Lele bože, kakvo sega stana Alei Doamne, cum a ajuns acum
Brat na brata kräfta da ispie Frate să bea sânge la frate
(Sb. XI 29)

și tot așa: *Lele lane, lele nașa sestro* (ib. VI 32). *Lele male, stara male* (ib. 23) *Lele kerko, lele sestro* (ib. 16).

După ce am văzut că *le* nu este de cât primitivul interjecțiunii *oi le* și *lele* din limba bulgară și a formelor române *ale*, *alele*, *alelei*; după ce am mai văzut că în această formă nu stă numai în urma subst. feminine, ci și înaintea lor și a subst. masculine, să vedem întrebuițarea lui în dialectul arom., acolo unde, ca terminațiune a vocativului, îl întâlnim la un singur cuvânt.

Din cele ce știu asupra întrebuițării lui *le* ca interj. în graiul viu și din cercetarea poeziilor poporane publicate de P. Papahagi, *le* pus la sfârșitul cuvântului se întrebuițează exclusiv numai după subst. fem., ca și în bulgărește. Iată și câteva citate cu traducerea dată în text:

Feată le, mușată
Te-n stai nverinată

Dragă fată frumoasă,
De ce-mi stai întristată (Pap
L. P. 876 32)

¹⁾ Despre *lele*, *alei*, *alelei* vezi și Fr. Miklos'ch, *Vergl. Gramm. d. Sl. Spr.* III, 181

*

Vrută le, s-nu ascult caniva Fă, dragă, să nu ascuți pe
nimenea
Mea niți laea dadă-ta Dar niți pe biata mamă-ta
(lb. 917 20).

După subst. masculine *le* se întâlnește numai una singură dată, după nu cuvânt: *late*, care, după mine, este un bulgărisim, de oare ce forma obicinuită în tot dialectul este *tată*.¹⁾

Tate le, tate mărat Tată, biet tată,
Bagă-ți mâna tu ațel sin Pune mâna în acel sân
Să scoți șarpile ațel yiu Să scoți șarpele cel viu. (lb.944)

Dar întrebunțarea cea mai deasă în dialectul arom. o are *le* sub forma *lea*.

Feată lea feată arumână, Fată, fă, fată aromâncă,
Țe stai cu caplu tu mână Dece stai cu capul în mână?
(lb. 877|8)

și tot așa. *Ata lea, ata ti va-n ti fac.* ib. 947 40. În această formă se întrebunțază și înaintea subst fem, având însemnarea pronominală de „tu” sau „fă”.²⁾

Lea feată, lea mușată, Fă, fată, fă, frumoasă,
Cându-ń te am bășată. Când te-am sărutat lb 863 23).

și tot așa. *Stai lea featu nu ți-o arșine, Cu yin ș-mine dupa tine.* ib. 840 39 *Armâna mea lea armana mea, Di uț-ń yin di uț-ń dıpuń?* ib. 859 66 ef, 251-67, 877 7, 927 37 etc.

Dar *le* nu se întrebunțază numai în urma sau înaintea subst. fem., ci și înaintea și în urma ori cărui cuvânt: *Le! te-i arautu țe putam Noi maratli di fu* ib. 1028 45. *Au-ti busea le, perli ahantu Nu l'a lara ahantu lau* (nu-ți vopsi atăta perii, nu-i fa atăta negri) b. 884 + cf 920 17 În această funcțiune se identifică cu *le* și *lele* din bulgărește.

Sedna'a e lana S'a așezat lana

1) Cf. varianta publicată de Weigand, *Die Aromunen* II, p. 150

2) Miklosich, vorbind despre interj *le* din dialectul aromân, susține că ea se pune întru ea sibs antivelor feminine, ceea ce nu este cu neputin a, dând un exemplu *le surori* (o c.).

Lele pod bela loznița	Subt o vițã albã
Iana le, pod bela groznița	Iana, subt o vițã albã
Aide le, pod senka senița	Subt o umbrã umbișoară

. (Sb. XX 14).

Și tot așa: Idi le, idi stara maiku (XVII, 181) Vãzludeha le, poludeha (ib.).

Dupã cum în bulg. avem din *le* un *lele*, tot așa și în dialectul arom. avem un *lele* cu aceeași întrebuințare: *Lele hil'u al Zafirache, Lele piștoale ufumate. Lele cordzi afumate* ib. 1025|41 *S-fațea nã nuntã mare, Lele Vanghea mea* ib. 923|26.

Din toate aceste citate extrase din literatura pop. aromânã, reiese cã întrebuințarea lui *le* în arom. ca interj. se identificã peste tot, în toate formele (*le, lea, lele*) și în toate pozițiunile, dupã și înaintea subst. fem., cu *le, lea, lele*, din limba bulgarã.

În dialectul meglenit, *le* nu se întrebuințează de cât numai ca terminațiune a vocativului: *domnuli* 3|50, *ampratuli* 6|10, *uomuli* 17|38 etc; iar în locul lui *le* pus înaintea vocativului, se întrebuințează interj. *bra: bra pul'* 4|32 pe lângã *pul'uli* (puiule) 4|56, *bra deadu* 4⁶ pe lângã *deaduli* (moșule) 17 16, *bra milu* 13|31, pe lângã *miluli* 2|31 etc.¹⁾ În cântecele populare strânse de mine din acest dialect, în locul interj. *le* sau *lea* din dial. arom. întrebuințat la sfârșitul subst. fem., se întrebuințează interj. *mari, m.ri, mori: Iel să-ñ darã mamu mori, Taslu di mașcati* 5|XIII. *Al' zis-au la Lazi mamu moari, Nu la voi Trau prus-măcintu* 3|VII, etc.

Din cele expuse asupra întrebuințării lui *le* în bulgărește și în dialectele dacor, arom. și meglenor. rezultã cã trebuie făcutã o deosebire între întrebui țarea lui *le* ca terminațiune a vocativului în cele trei dialecte române pe de o parte, și între întrebuințarea lui *le*, cu toate celelalte variante, ca simplã interjecțiune în bulgărește și în dialectele arom. și dacoromân pe de altã parte. Această deosebire trebuie făcutã cu aât mai mult, cu cât introducerea lui *le* în dacor. și arom. nu puteã sã se păstreze pânã azi în douã funcțiuni Cãci dacã am admite

1) Exemplele sânt date din studiul meu *Meglenoroman ı* Vol. I, „Istoria și graiul lor” care este gata de tipã

că acest *le* a intrat în l. română în funcțiune de interjecțiune așa cum se găsește până azi în bulgărește, și numai mai târziu a ajuns să se cristalizeze pe lângă subst. masculine, nu feminine - ceea ce iarăși este o imposibilitate - ca dezinență a vocativului, atunci nu ne-am putea explica prezența lui *le* ca interjecțiune. Iar în cazul când am trece și peste această greutate și am admite această dublă funcțiune a lui *le*, nu ne-am putea explica faptul că în dialectul arom. în care îl întâlnim așa de des, pot spune tot așa de des ca și în bulgărește, în funcțiune de interjecțiune după subst. feminine, nu îl întâlnim de cât una singură dată ca terminațiune a vocativului la un subst. masculin, atunci când în dialectul dacor. ca interj. se întâlnește numai de două ori și aceasta regional, iar ca terminațiune a voc. este așa de des întrebuințat. În fine, dacă acest *le* ar fi fost așa de des întrebuințat, la început, ca interj., în sânul limbii române, încât mai târziu să fi ajuns și ca terminațiune a voc., atunci era lucru firesc ca în această dublă funcțiune să se fi păstrat și în dialectul meglenor., care, după cum se știe dintre toate dialectele române, după cel istriian, este cel mai influențat de elementul slav.

Dar în afară de aceasta, întrebuințarea lui *le* în bulg. numai după subst. feminine, exclude orice posibilitate de a vedea în acest *le* pe acela de la vocativul substantivelor masculine din limba română. Mai natur ar fi fost ca el să se fi lipit de subst. feminine, căci numai la sfârșitul lor îl întâlnim nu numai în bulgărește, dar și în cele două exemple din dialectul dacor., iar în aromâna aceasta este o regulă generală. Acele câteva cazuri, când *le* în bulg. se pune ca interj. și după subst. masc. (bože le, libe le etc.), nu cred să fi influențat așa de mult asupra limbii române, încât să fi ajuns, cu timpul, a se generaliza, ca terminațiune a voc. la toate subst. masculine. Cred mai de grabă că *le* interj. după subst. masc. în limba bulgară este nouă de tot, iar o dovadă despre aceasta este că el n'a putut prinde ca interj. după subst. masculine *deloc* în dialectul dacoromân și aromân, căci singurul caz (tate le) citat mai sus în dialectul arom. nu poate fi decât un bulgărisim sau cel mult o forma analoagă, ca și în bulg. *ago le*, în care *ă*

final de la *tata* ca și de la *agă*, făcând impresia unor subst. feminine, după formă, au atras după sine și întrebuițarea lui *le* interj., ca după subst. feminine.

*

Cred că originea lui *le* de la vocativ, trebuie căutată în întrebuițarea lui *exclusiv* la subst. masculine. La aceasta ne conduce nu numai întrebuițarea lui generală din dialectele dacor. și meglenor., dar și unicul exemplu de voc. în *-le* (dumidzale) din dialectul aromân.

Printre poeziile din literatura populară bulgară citite de mine, am întâlnit și versuri ca acestea.

Ni sam došal da idem, da piem	N'am venit să manânc și să beau
Ami sam došal, <i>Jankule</i> ,	Ci anî venit, lancule,
Da popleniem toja pārvo lube	Să-ți răpesc prima tadra goste (Sb. VII 99)

și tot așa foarte des. *Sinko, Iankule, Iankule* (tule lancule, lancule, ib. VIII 103) *Milî sinu mlad Iankule* (dragă fiule, june lancule, ib. VII 62.) O singură dată am dat de *Dragule* ib. 46, iar Weigand (o. c.) dă după cum am văzut, și *Janule, Stoenele, Dragule*.

În aceste versuri se vede cât de colo că avem a face cu vocative ca în limba română, *Iancule, Radule!* De altfel chiar autorii care au transcris cântecele, nu mai scriu despărțit (*Ianku le*), cum am văzut că a fost cazul cu *le* interj. pus la sfârșitul subst. feminine. Acum se naște întrebarea, dacă aceste vocative din limba bulg. sânt formate cu terminațiunea *le*, așa cum s'a admis pentru voc. românesc, sau că trebuie să vedem în ele vocative formate cu terminațiunea *-e*, așa cum se obișnuiește în limba bulgară, ca și în limba română. Strofe care urmează ne vor da lămuriri și asupra acestui punct

Ta si stana <i>Jankul</i> gospodarja	Și se scula Iancul gospodarul
Ta si obze tenka puška .	Și și lua pușca subire (Sb VII 99)

Din funcțiunea lui de subiect din aceste versuri se vede clar că în forma *Jankule* avem un voc. format cu terminațiunea *-e* și nu cu *le*. Odata acest punct lămurit se iașt o altă întrebare și anume dacă aceste nume de persoană terminate în *l* sânt de origine bulgară sau, după cum ne rată terminațiunea, sânt nume de persoană cu articolul românesc truate din limba noastră la Bulgari

Ca să putem răspunde la această întrebare, de care stă strâns legată și chestiunea despre originea lui *le* românesc de la vocat *v*, trebuie mai întâiu să știm ce reprezintă acest *-l* din nume'e proprii românești *Iancul*, *Radul* etc., care cu timpul a dispărut, odată cu dispariția articolului *-l* de la subst. comune, și astăzi au rămas *Iancu*, *Radu* ca și *omu*, *barbatu* pentru *omul*, *barbatul*.

Se știe că din elementul românesc răspândit pe teritoriul iliric, dealungul Mării Adriatice, încă de pe vremea când Străromânii locuiau la olaltă și chiar după aceasta, când mai târziu a trebuit să se despartă din cauza năvăliri tot mai crescânde a poporului slav, din acel element despre care documentele dalmatine, începând din veacul al IX—XI și documentele vechi sârbești și raguzene din veacul al XIII—XIV ne vorbesc ca despre o populație românească, numindu-i *Nigrl Latini*, *Moroblachi*, *Morolacchi*, iar de la 1420 scurt *Morlachi* (1), din acest element care a trăit până pe la începutul veacului al XVI și a dispărut contopindu-se, la început, cu elementul roman băștinaș de pe coasta Adriatice, iar mai pe urmă pierzându-se împreună cu acesta în masa mare a poporului slav, ne-a rămas, odată cu numele citate mai sus, și câteva nume de persoană în care ușor se poate cunoaște originea lor română.

Cele dintâiu nume de persoană în *-l*, cu tulpină de origine slavă, dar care se întâlnesc până astăzi și în limba română, sânt acelea reproduse din documentele raguzane de C. Jireček în capitolul „Slav'sche Vornamen in den alten Städten Dalmatiens im X. XV. Jahrhundert“ din *Die Romanen in den Städten Dalmatiens wahread des Mittelalters* II. Teil. Aci întâlnim nume că *Dob ul* (Zara, a. 1385—1395), *Produl* (Spalato, a. 1327), *Vălcuul* (scris: *Vlčul*, Spalato, a. 1430) We g'nd mai dă și *Radul* cu *Radula*; cel dintâiu stă scris în capitolul în chestiune: „*Radolo* f[ilius] di Giovanni“ (Spalato, a. 1178) și ca atare cred ca n'are a face nimic cu *Radul*, după cum voi arăta mai jos, vorbind de sufixul italian *-olo*. În capitolul intitulat „Vorsla is he Elemente der lokalen Nomenclatur der Norddalmatinischen Inseln“ găsim și nume de localități în *-l*:

(1) C. Jireček, *Geschichte der Serben*. I. p. 154.

Ogurul, Vircul, Bavkul, Riciul și Sisul Asupra acestui din urmă nume C. Jireček spune: „Ob *Sisul*, Berg in Istrien, dem rumänischen Sprachstamm entstammt, wäre es festzustellen“. Dar nume de localități cu terminațiune românească se întâlnesc pe coasta Dalmației până în Friaul: „Aus den Ortsnamen mit walachischer Endung die im XII. und XIII. Jahrh. auf diesem Gebiete vorkommen, erhellt, dass die slavische Ansiedlung von Friaul bis zu den dinarischen Alpen zum Sar-Dach auch dieses Hirtenvolk [Vlahii] vorfand“. (1) Într'un document din 1170—1180 se întâlnește aproape de Tagliamento numele *Radul* (ib).

O altă serie de nume de persoană în *-l*, printre care câteva și cu tulpina românească, sânt acele cunoscute din chrisovul lui *Stefun Dușan* publicat de P. B. Hasdeu (2). Aci găsim: *Surdulū* (раде красавиште и раточел мой соудоуах „Rad Crasaviște și vărul- sau nepotul său de frate-Surdul“) *Neagulū* (Нѣгоуах), de mai multe ori, *Stanulū* (стагоуах), *Wladulū* (владгоуах), *Raiulū Roman* (раюль романъ), *Opăritulū* (опаритоуах). În afară de acestea mai avem; *Hraiulū* (храдль), *Daiulū* (даюль) de mai multe ori, *Doiolū* (доюль), *Hranulū* (храноуах), *Staiulū* (стаидль), *Rașulū* (рашоуах), *Dražulū Maracine* (дражоуле марчинна), *Gradulū Șarbanoviki* (градгоуах шарвановичъ). Printre acestea găsim unele, deși nu sânt terminate în *-l*, dar care se dovedesc ca fiind de origine română: *Mihu Bradelū* (михо брадель), *Marcu Feciorū* (марко фечоръ), *Mire* (мире), *Bogdea Ursuloviki* (богде оурсоловичъ) în care avem un derivat din *Ursul*; *Draghia Vlahiotū* (драгы влахиотъ). Tot în acest chrisov întâlnim și câteva nume de localități românești presărate printre numele românești de persoană: *Vlahov grob* (марко фечоръ оу влаховъ гробъ Marcu Fecior la Mormântul Vlahului), *Necatu* (от семетиште на некатоу на голоу-роудиноу de la Semetiște spre câmpia cea goală Necata), *Valea Romanū* (романъ доль), *Milișoara* (милишора).

În chrisovul lui *Stefan Milutin* (3) care este și mai vechiu

(1) Dr. Ludwig v. Thalloczy *Illyrisch-Albanische Forschungen* I, 61.

(2) „Resturile unei cărți de donațiune de la anul 1348, emanată de la imperiul sârbesc Dușan și relativ la starea socială a Românilor de peste Dunăre“, în *Arhiva Istorică a României*. Vol. III. p. 85

(3) I. Bogdan, *Un chrisovul al regelui sârbesc Stefan Milutin*, în *Conv. Lit.* XXIV. p. 488.

(a 1318), printre locuitorii cătunelor datorite mănăstirii Sf. Stefan din Bańska găsim nume ca: *Miculă* (Микроуль), *Ursulă* (Уорькоуль), *Radulă* (еадоуль), *Neagulă* (нѣргоуль), *Bogdulă* (борьдоуль), *Raulă* (ракуль). În afară de acestea găsim alte nume care deși nu sânt terminate în *-ul*, însă fiind formațiuni românești, contribuie la dovedirea romanității celor sfârșite în *-ul*. Astfel avem *Macicată* (мачькаты) cu înțelesul păstrat astăzi numai în dialectul meglenoromân de „mare“, după aceea *Minula* (минюла) nume de femeie și ca înțeles opusul lui Măci-cată. În dialectele arom. și meglr. *minut* are și înțelesul de „mic, care n'a ajuns încă a fi în vârstă, scund“(1), *Bucură* (букорь), *Copilă* (копиль). Tot în acest hrisov întâlnim și un număr destul de mare de nume terminate în *-ilo*, ca: *Bolilo*, *Budilo*, *Bunilo*, *Neașilo*, *Radilo*, *Stanilo*, *Stroilo* etc. care ar putea fi tot nume românești și prin urmare ar fi pentru: *Bolilă*, *Budila*, *Bunila* etc. cu sufixul slav -ило > *-ila*, mai ales că trecerea lui *o* > *u* din limba slavă este anterioară despărțirii Aromânilor și Meglenoromânilor de Dacoromâni. (2)

Dacă vom trece acum la documentele românești, vom vedea că aci numele de persoană în *-l* abundă. În letopisețul lui Grigore Ureche întâlnim: *Iancul*-vodă fiind plin de lăcomie. (LET. I 201/16); Petru vodă dacă l-au bătut *Crețul* cu Căzacia (ib 199 9); Au ridicat dintre ei pre *Lungul* domn (ib. 201/19); *Pârful* Părcălabul (ib. 204/4); etc. Foarte multe dintre aceste nume sânt și fără *-l*. Toate acestea se datoresc sau transcrierii greșite a copiștilor, mai ales că în aceeași pagină în care găsim *Iancul*, după câteva rânduri dăm și de *Iancu* (Multe lucruri spiccate făcea Iancu-vodă în domniea sa ib. 201 27), sau reprezintă forme cu *-l* final căzut, ca la substantivele comune m. articulate. Dar cele mai multe dintre aceste nume de persoană în *-l* le găsim în *Studii și Documente* publicate de dl. N. Iorga. Aci avem *Radul* (ррн днн на радѹлъ боявода „în zilele lui Radul voievod“ a.1546)

(1) Nu știu de ce, aceste doua nume n'au fost însemnate de I. Bogdan printre formele românești, în articolul despre care este vorba

(2) Trecerea lui *o* final în poziție neaccentuată din elementele vechi bulgare în *ă* este comuna tuturor dialectelor: *сѣто, снто, чоудѹ, влатѹ* > *dr*, megl., ar. sută, sita, ciudă, ar. și ciudie, baltă. În megl. mai avem: *носно* > nusilă, *огадало* > uglindală etc.

vol XI, *Vladul Vel Legof't* (a. 1629) V V, 439; *Barbul de Poiană* (a. 1632) ib. 442; *Lupul* (a. 1676) ib. 446; *Vâlcul Vel Vornic* (a. 1676) ib. 44; *Ursulă* (Eu Ursul de Bohotină) vol XVI, 100, (aceiași ca în cele două chisoave sârbești), *Albulă*. (a. 1615) ib. 70 *Taatul* (a. 1682) vol. V 449; *Neagul, Dragul, Barbul* (a. 1682) ib. 451 etc. etc. Dintre cele cu *-l* final căzut sant foarte multe și ele se întrebuințează și astăzi, încât nu mai e nevoie a cită din ele.

În fine, nu voiu termină înșirarea acestor nume, fără a menționă, în treacăt, și numele terminat în *-l* în una din inscripțiile de pe vasele din tesaurul găsit în 1799, în *Sân-Miclaus* (comitatul Torontal) și cunoscut sub numele de „tesaurul lui Atila“. (!) Iată această inscripție în întregime: †Βουηλα ζοαπαν. τεση Δυγετουγη, βουταουλ ζοαπαν. Τυχρογη. Πισιγη. Ταιση Din aceste nume, Βουηλα ζοαπαν și βουταουλ ζοαπαν ar corespunde în românește lui *Boila jurâ** și *Butaul jurân*. Nu stă în intențiunea mea de a mă ocupa mai cu deamănuntul de originea acestor nume; însă întru cât s'a constatat că a est tesaur e din veacul al VIII-X, el nu mai poate fi nici al lui Atila și nici a ori-cărui alt Ungur. Prin urmare n'ar fi cu neputință ca printre numele de inscripție, cele două însemnate de noi să fie românești, iar ultimul care ne interesează, să fie un nume terminat în *-l*.

Ce este acest *l* sau *-ul* de la sfârșitul acestor cuvinte? Este articolul românesc, sau reprezintă un sufix slav?

Wigand, în articolul sau asupra suf. *-ulescu* (*Jahresb.* XII, p. 110.), vede în *-ul* un suf. x slav *ulo* pătruns din limba italiană în limba sârbă și de aici apoi răspândit în româna și bulgara. Astfel dânsul spune: „Radul, das so oft in mittelalterlichen Urkunden belegt ist, ist also durchaus keine rumanische, sondern eine italo-slavische Bildung. (Der Namentrager braucht also kein Rumäne zu sein, doch kann er einer sein)“ După aceasta, dă și un exemplu de un caz paralel de desvoltare a sufixului în chestiune. Astfel italianescului *Dandolo*, atestut la Jireček (o. c. p. 75) îi corespunde în sârbește, bulgarește și românește un *Radul*.

(1) Joseph Hampel, *Altertümer frühen Mittelalters in Ungarn B* II, p. 421.

Ceea ce ma faee pe mine să nu admit părerea aceasta, este faptul că dacă înti'adevăr sufzul *-ul* atât din românește cât și din cele două limbi slave reprezintă pe italianescul *-olo*, atunci acest *-olo* trebuia să dea în limba sârbă tot *-olo*, iar în limba română să fi ajuns sau *-ulu* sau, în cazul când ar fi pătruns și mai de timpuriu, *-ula* cu *-o* final trecut în *u*, după cum am văzât mai sus, dar în nici un caz *-ul*. Doar sânt atâtea nume de persoană în sârbește, în *-ilo*, și, în afară de aceasta, mai avem și în *-olo*: *Radolo* despre care a fost vorba mai sus. În aceste cuvinte *o* final n'a amuțit Chiar în sufixul de origine slavă *-lo*, care a servit la formarea participiilor în *-lu*, *o* final n'a amuțit decât foarte de timpuriu, iar acela care a rămas până azi — căci erau două feluri de suf. *lo-*, *-lo* (llo) și cu care se derivă cuvintele ca *greblo*, *pometlo* și-a păstrat *o* final neschimbat !)

Dar în afară de aceste considerațiuni, care, după mine sânt hotărîtoare în stabilirea originei lui *-ul*, mai trebuie să ținem seamă și de faptul că existența elementului românesc dealungul coastei Mării Adoraticе, înainte de veacul al X, astăzi este dovedită. În afară de dovezile istorice care ne vorbesc jămurit despre acest fapt, mai vin și unele considerațiuni lingvistice. Printre elementele streine de care este impestrițat dialectul de astăzi al Raguzanilor, sânt unele cuvinte care, după cum a arătat P. Budmani în studiul său *Dubrovački dijalekat kako se sada govori* (dialectul din Dubrovnik, așa cum se vorbește acum) (2) nu reprezintă decât forme românești. Aci reproduc la fel cuvintele relevate de Budmani « făca ([citește fața] facies rom. față ital faccia — obraz; lac (laqueus rom. laț ital. laccio — zamka; kopsa (coxa rom. coapsă ital. coscia), tâmpla (tempora rom. tâmples ital tempia — slijepo oko etc. »

Ioate aceste cuvinte, pe lângă mulțimea numelor de persoană de origine românească din documentele sârbești citate mai sus ca: *Vihu Brudel*, *Marcu Fecior*, *Măcicat*, *Minula*, *Bucur*,

(1) W. Vondrak, *Vergleichende Slavische Grammatik*, I, 434—5

(2) *Rad jugoslavenske Akademije znanosti umjetnosti*. Vol LXV.

Copil, dovedesc că nume ca *Surdulū*, *Oparitulū*, *Ursulū*, cu tulpini românești, nu puteau fi formațiuni streine de limba română, căci le lipsește analogia. În sârbește, unde se găsesc cele mai vechi nume cu *-ul*, nu existau cuvinte cu acest sufix. Se înțelege dar că ele se puteau forma numai în sânul limbii române, cu ajutorul articolului propriu *-l*. De altfel, despre acest lucru ne încredințează și Novacovici, care susține că din elementul român din veacul al XIII, și XIV, contopit cu masa mare slavă, n'a mai rămas astăzi decât numai numele de persoană, ca o urmă despre existența lui. Tot Novacovici spune că chiar dintre numele în *-ul* sânt foarte multe ca *Radul*, *Stanul Dražul* cu tulpina de origine slavă.¹⁾ Iar T. Maretič, în studiul său asupra numelor și prenumelor populare din limba sârbă și croată (1) ocupându-se mai cu de amănuntul de originea sufixului *-ul*, *-ulo*, *-ula* în sârbește, după ce ia în considerare și părerile lui Miklosich în această privință, spune că *-ul* nu poate veni din limba slavă, „de aceea este de crezut că sufixul vine din limba română“. (Za to je vjerojatno, da je taj nastavak prodro iz rumuńskoga jezjka).⁽³⁾ Iată acum și numele de persoană întâlnite în documentele sârbești și studiate de autor: *Antul* (Novak. -pom), **Bogul* (dedus din derivatul *Bogulić* atestat în deč.-hris 22), **Bratul* (dedus din *Bratulić* în imenik 27), **Budul* (din *Budulić* în acta croat), *Cepul* (din *Cepulić* în zvanim 159), *Crnul* (ca prenume: akad. rječn.), *Do-j-ul* (în Dáničić, rječn.), *Drakul* (Novak.-pom.), *Dražul* (astăzi numai ca. prenume: imenik 58), *Dušul* (deč.-hris. 52). *Gradul* (în rječn. Daničić), *Hranul* (ib), **Jadrul* (dedus din *Jadrulić* în acta croat.), *Krecul* (cetit în românește *Crețul*, deč.-hris. 50), *Krstul* (în acta croat. 89), *Makul* (nume: Vuk-sovjet 142), *Markul* (în rječn. Daničić), *Mitul* (astăzi numai ca prenume: rat 27), Acest nume care derivă din *Dumitru* astăzi se i trebuințează și la Aromâni prescurtat: Mitu. *Mrgul* (desigur din *Murgul*), păstrat în derivatul *Mrgulović* (šem. karl. 98), *Nicul* (numai ca nume, derivat, după cum foarte clar se vede, din *Niculae*: rat 27), *Agul* (în rječn. Daničić), *Pejul* (derivat din Petru), în bulg.

1) *Archiv f. slv Phil.* Vol. XV, p. 100

(2) Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LXXXII. p. 67.

(3) Ib. p. 127.

din Macedonia cunoscut sub forma *Peio* (în Novak -pom.), *Prvul* (în Vuk.-sovjet 125), *Radul*, *Radulo* (Novak.-rom.), *Ruĵul* (în rječn Daničić), *Rakul* (Novak.-rom.), *Rašul* (în rječn. Daničić.), **Sandul*, după autor, refăcut din forma feminină *Sanda* (= Roksanda) și dedus din derivatul Sandulović. *Secul* (Novak.-pom.). *Secula* (nume bărbătesc: rat. 44. 250) **Srdul* dedus din Srdulović și reprezentând, de sigur, un *Surdul* (astăzi numai ca prenume), *Stajul* (în rječn. Daničić), *Stanul* (ib.), *Sarul* (deč. -hris 31) *Șcepul* (derivat din Ștefan) în 'Șcepulović (astăzi la Sârbi), **Vidul* din *Vidulić* (acta croat.), **Vitul* (derivat din Vitomir) în Vitulović (acta croat.), *Vladul* (în rječn. Daničić) și *Živul* (în rječnik-Vuk p. 854).

Din Cele ce preced rezultă că sufixul *-ul*, chiar după părerea filologilor slavii, nu este decât articolul propriu din limba română, iar cuvintele ca *Miculă*, *Surdulă* etc. reprezintă niște forme articulate. Că acest *-ul* ar fi trebuit să se audă *-ulu*, în epoca trecerii în limbile slave de sud, aceasta nu prezintă mare greutate, din motivul că pe atunci u final nu mai era plenison ci mai mult șoptit, așa cum se aude încă în dialectul aromân. Aceste nume formate din apelative și adjective erau socotite la început ca niște porecle și îndeplineau rolul unor compliniri pe lângă adevăratul nume propriu, cum ar fi bunăoară *Ioan surdul* Mai târziu, determinantul luând locul determinatului, cum se întâmplă aceasta foarte des, ele au ajuns nume proprii, păstrându-și articolul. Aceste nume articulate cu tulpina de origine română, la început, trebuie să fi fost numeroase. Și de oare ce între ele se aflau și nume cu tulpina de origine slavă, acestea au înlesnit introducerea articolului românesc și în limbile slave de sud: sârba și bulgara, în care limbi, *-ul* final putea fi simțit foarte ușor ca un sufix. Acest sufix a continuat încă până în vremea noastră în limba bulgară. În limba sârbă nu s'a mai putut păstra din cauza lui *-l* final, care, după cum se știe, trebuia să dispară. Cu toate acestea, și aici ca și în limba bulgară, îl întâlnim numai în literatura poporană. În colecțiunea de poezii populare publicate de Vuk Ștefan Karagić¹⁾ se află poezia *Radul-beg i bulgarski kralj Šišman* (Radul beg și regele bulgar Șişman), în care se spune cum Radul a fost chemat din „Karavlaško“ și „Karabogdansko“ de către Șişman,

1) Vuk Ștef Karagić, *Srpske narodne pjesme* II, Biograd. 1895 p 436.

Naljuti se Vlašiću Radule, Se mânie Vlahul Radul,
 Golu sablju u rukama nosi Ține' n mână sabia goală.

Această construcție se explică, desigur din pre deasa întrebuintare a vocativului și, mai cu seamă, din cauza neobiceiului în întrebuintarea sufixului *-ul* și *-le*, care se întâlnește în sârbește ca și în bulgărește, numai la câteva nume proprii de origine românească. .

Dar cum că într'adevăr atât în *Radul* cât și în *Iankul* din limbile slave de sud (bulg. și sarba) avem a face cu două nume de persoană curat românești, care s'au putut răspândi numai în urma faimei de eroi a acestor două personaje aceasta se poate vedea și din existența lui *Iankul* în poezia populară sârbă

Ia Sarbi, pentru numele propriu *Ioan* avem astăzi, ca forme întrebuintate în graiul zilnic, *Ivan*, cel mai vechiu, și *Jovan*. Acest din urmă corespunde propriu zis lui Ioan și se serbează la 7 Ianuarie st. v *O Jovanu, po božitsu danu* (de Sfântul Ivan, după Crăciun), pe când Ioan la 27 Iunie. În afară de aceste două mai avem *Janko*, care nu este același cu *Ioan* și *Iovan*. Iată ce ne spune *Rječnik* în privința acestui din urmă: „lanko este nume masc. care se aude foarte des în părțile de miazănoapte și se deosebește de *Ivan*. S'a format ca deminutiv din *Jan* cu suf. *-zko*, nu trebuie să ne gândim la ung. *Jankó*, Se pomenește foarte des în scrierile istorice ca și în poezia populară în legătură cu faimosul erou ungur s român *Iancul Sibianul* s. *Iaucul Ungurul* s *Iancul voivodul* (în ung. Huniadi Iános)“¹

După cum se vede, chiar numele *Ianku* se referă la *Iancu Corvin*, fiul fruntașului țaran român din Transilvania *Voicul Românul* De altfel, numele *Janku*, la Sarbi, nu se întâlnește numai în părțile de miazănoapte, ale Serbiei dar și în mai toată Macedonia: Poezia populară a lui *Jurišić* *Ianko* este cunoscută și în Macedonia „Kopilane Jurišiću Janko! Koja ti je golema nevolja“ (Băiete Juris é Iancu, Ce nevoie mare te muncește). Nu se știe dacă cuvântul este o formațiune sârbească, după cum se

1) *Janko* ime muško. Osobito po sjevernijem krajevima čuje se često, a *Ivan* je drugo ime . . . Postaje kao deminutiv od *Jan* nastavkom *-zko* ne treba misliti na mag' *Janko*. Naj češće se u istoriji i u narodnijem pjesmama pomine gla oviti ugarski (rumunski) junak *Sibianin* ili *Ugrin* ili *vojevoda Janko*“

spune în *Rječnik*. Sufixul este de bună seamă slav., însă numele poate să fie românesc. În limba vorbită sârbă ca și bulg. cuvântul nu se întrebuițează. În bulg. se aude numai *Ioanče* și *Ianče*, pe când, în domeniul limbei române *Iancu* (precum și alte nume proprii în *-cu*, ca Voicu, Vlarcu, etc.) este întrebuițat peste tot, la Dacoromâni ca și la Aromâni. Într'o poezie pop. sârbească găsim *Tintsar Jančo od Ohrida grada* (Aromânul Iancu din orașul Ohrida) cf. *Rječnik*, s Jančo. Cu toate acestea, suf. *-ko* este foarte productiv în bulgărește: Traiko, Petko, Tsvetko, Tsepenko, etc. și este aproape sigur că toate numele de persoană în *-cu* din limba română sânt împrumuturi vechi din limba slavă. Unele din aceste nume, cum este *Iancu*, astăzi nu se mai păstrează în bulgărește. De aceea nu este exclus faptul ca acest nume să fie o formațiune românească, mai ales că suf. *-ko* trebuie să fi devenit productiv și în românește.

În ce privește acum numele românesc *Iancul*, acesta există și la Sârbi. Nu l-am putut întâlni în poezia populară sârbească din colecția lui Vuk Stefan Karagić; el însă trebuie să existe, de oare ce îl întâlnim în documentele vechi slavo-sârbești: *Bysti boj na Sitnici, carz Nuratz i Janzkulz i ubijenz bystz Janzkulz* (fu războiul la Sitniți între sultanul Murat și Iancul și Iancul fu ucis) Șafarik ap. Rječnik. *Razbyjenz bystz carz Mahomedz' podz Beogradomz (sic) od Jankula* (Sultanul Mahomet fu bătut în spre Belgrad de către Iancul) ib

După cum, acum, din conținutul citatelor de mai sus reiese, că atât în poezia populară bulgară și sârbească cât și în documentele sârbești, când întâlnim nume ca *Iancul* și *Radul* avem a face cu nume românești, tot așa și numele citate de Weigand (o. c.) ca *Dragul*, *Neagul* etc. găsite în lucrarea lui Miletić, *Staroto bălgarsko naselenie vā severoiztočna Bălgarija* (vechea populațiune bulgărească în Bulgaria de nord-est) trebuie considerate tot românești, cu toate că se găsesc în Bulgaria de răsărit și, după Weigand, n'ar fi avut pe unde să ajungă până acolo. În veacurile despre care este vorba, nu cred ca Bulgarii de răsărit să nu fi venit în contact cu Românii, cu toate că marea majoritate a acestora își aveau locuințele mai în spre apus și legăturile lor erau mai strânse cu Bulgarii din Bulgaria apuseană

La rigoare, și dacă într'adevăr existența lor este asigurată numai pentru Bulgaria de răsărit, ele se pot considera ca forme rătăcite din graiul din apus. În orice caz, ele sânt prea puține și întrebuițarea lor în limba bulgară vorbită, nu este prea obișnuită, iar în sârbește nu există decât în poezia populară și în documente, ca să putem trage concluziuni asupra originii lor, ținând seamă numai de regiunea unde se găsesc.

În afară de acestea și în ce privește numai numele ce ne interesează, întâlnite în poezia populară, ca nume de eroi, ele colindă dintr'o regiune într'alta. *Tsintsar Marko od Ohrida grada* este cântat aproape de Belgrad. Și dacă ar fi fost un erou sârb, tot ar fi fost mai ușor de priceput cum ar fi putut ajunge până la Belgrad, dar un *Ăromân*, cum era Marcu din Ohrida! Tot așa se prezintă și cazul lui *Marko Kralevichi* din Perlepe. El este cântat de o potrivă în Bulgaria, în Serbia și pomenit de Moxa și la Rovine.

Desigur că acei care sânt obișnuți să vadă elemente slave în orice fenomen lingvistic care s'ar dovedi același la Români ca și la Slavii de sud, nu cu ușurință s'ar putea decide a admite că nume de eroi ca acelea ale lui *Jankul* și *Radul*, cântați în poezia populară slavă, ar putea fi de origine română. Și cu toate acestea, în afară de dovezile lingvistice care ne vorbesc clar despre originea acestor nume, mai vine și istoria popoarelor balcanice care ne învață că, atunci, când lașcul Huniadi se puse în fruntea armatelor ca să redea Orientul european vechilor stăpânitori, faima lui ajunsese nu numai în Bulgaria și Serbia, dar până la țărmurile Adriei, căci așa se explică cum prinți din vechile familii albaneze ca: Musachi, Ducașin, Topia etc. cu legendarul Scanderbeg în frunte, se oferiseră să ajute cu armele în noua cruciadă pornită în contra Turcilor.¹⁾ Și chiar folclorul popoarelor balcanice, studiat în mod comparativ, ne-ar putea da multe lămuriri în chestiunea care ne preocupă, intru cât am putea da și de alte nume, în felul celor două citate mai sus, care ne-ar dovedi cu prisosință că numele eroilor români au putut trece și dincolo de Dunăre.

1) N. Iorga, *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais*. Bucarest, 1919 p. 44.

Aici mă mai refer încă la un singur caz

Intr'o poezie epică culeasă din apropierea Sofiei și intitulată *Smărta na Krali Marko i vojvoda Dejana* (Moartea lui Marko Krale și vojvoda Dejana), publicată în Sbornik (XI, în partea folclorică p 28), este vorba de o eroină care, văzând jalea de care îi eră cuprinsă țara, a plecat în munți, în fruntea unei cete, ca să-și razbune patria de Turci. Pe drum se oprește în pădurea apropiată de la poalele munților și o întrebă să i spună care i pricina de pare așa de tristă. Pădurea, după ce printre altele multe, îi răspunde ca nu trece zi fără să nu vadă cete de Bulgari încatușati și conduși de pagâni, spre a fi uciși, mai adăogă

Znaete li turska razmirija²

Pomnite li turska robija²

Nadoïdoa Turtsi i arape,

Porobia Bela Bulgarija

Porobia i Kara Vlaïja,

Porobia i Mala Sârbija,

I mislea ponatak d'ïdat

Pa se mina ni ma.u ni mnogu,

Razbuntï se Kara Romanija,1)

Kara-Vlaška i Kara Bogdanska,

Povede gi Mihail Vitezno

Da odrobat svoi sestri brakja,

Da odrobat Bela Bulgarija

Cunoașteți razboaele turcești²

Va reamintiți de robia turcească²

Năvălira Turci și arapi,

Robira Alba Bulgarie,

Robia și Țara Româneasca,

Robiă și Mica Sârbie

Și gândeau să meargă mai departe

Dar nu trecu nici puțin nici mult,

Se răsculă România,

Țara românească și Moldova,

Le conduse Mihail Viteazul,

Să desrobeasca ai săi frați și surori,

Să desrobească Alba Bulgarie

De sigur că *Mihail Vitezno* din aceste versuri este același cu Mihail Viteazul. Că fama acestui erou al nostru trecuse cu mult hotarele Țării în Balcani până în munții Albaniei, în privința aceasta tot istoria ne spune că, cu prilejul revoluției din Albania, condusă de Gărdan vojvoda în 1580, mai mulți șefi

1) Prin *Kara-Romanija* cred ca trebuie să se înțeleagă *România* (Muntenia cu Moldova) deși acest nume, după cum se știe, apare abia pe la începutul veacului al XIX. Înțelesul acesta reese și din versul următor "Kara Vlaška i Kara Bogdanska" (propriu zis Muntenia și Moldova) și care este o complinire la *Kara-Romanija*

de triburi albaneze, auzind de faima armelor lui Mihaiu, i se adresară lui, întocmai după cum cu un veac și mai bine înainte se adresaseră lui Iancu, cu promisiunea ca să-l susțină în războiul pentru desrobirea creștinătății.¹⁾ Și dacă Albanëzii, află'ori în cealaltă extremitate a Macedoniei bulgărești, nădăjduiau într'o biruință a eroilor români, ce trebuie să ne închipuim că se petrecea în sufletul Bulgarilor și Sârbilor, vecini de aproape ai Românilor, asupra cărora jugul tiraniei turcești apăsă și mai mult. Același lucru se petrecu și cu Radul, care pare ar fi identic cu Radul I., confundat în tradiția noastră istorică cu Negru-vodă și cunoscut ca Radul-Negru.

După ce acum sântem clarificați asupra originii terminației *-ul*, de la numele de persoană discutate mai sus, întorcându-ne la originea vocativului în *-le*, trebuie să admitem că el este un vocativ obicinuit în *-e*, care la început se întrebuițea numai la numele de persoană derivate din apelative, iar mai târziu când *-l* final de la articol a dispărut și prin urmare, orice nume propriu nu se sfârșea în *-ul*, *-ule* de la vocativ a fost simțit ca o terminațiune a vocativului aparte și deosebită de aceea obicinută în *-e*. În această calitate *-ule* s'a întrebuițat ca o dezinență a vocativului nu numai la numele de persoană terminate în *u* sau consonantă, dar și la toate celelalte nume masculine sau neutre comune. De aceea cred că despărțirea lui *-ule* s'a întâmplat mai ales în acele din dialectele limbii române, în care articolul enclitic *-l* de la substantive începuse să dispară. Acestea nu puteau fi de cât dialectul dacoromân și meglenoromân, căci numai în aceste două dialecte avem forme articulate: *omu* (ȳomu) pentru *omul* (ȳomul). De fapt, numai în aceste dialecte avem vocativul *omnle* (ȳomule). În dialectul aromân, în care avem numai *omlu* din *omulu*, introducerea lui *-le* la vocativ eră cu reputință. De aceea socotesc că și unica formă aromână *dumndzale* nu este o creațiune a dialectului arom, ci mai de grabă reprezintă una din acele cuvinte comune ale străromânei, dinainte de despărțire, sau și mai concret, un dacoromânism, care a pătruns numai în epoca din urmă de contact cu restul românismului și a putut să se pă-

1) N, Lorga o. c. 54.

streze până azi, fără ca sufixul *-le* să fi putut ajunge productiv, din motivele expuse mai sus.

În legătură cu vocativul în *-le* stă și originea sufixului *-ulescu(l)*, pentru care Weigand (o. c. p. 111) crede că este o formațiune după numele de familie bulgărești în *-uloff*: „Im Bulgarischen, wo Radul, Jankul bis auf den heutigen Tag als Vornamen vorkommen, lautete der Familienname Raduloff, Jankuloff etc., die Rumänen der Walachei haben dementsprechend Rădulescu, Janculescu etc. gebildet, es handelt sich also nicht um die artikulierte Form, sondern um die feststehende, schon früher vom Bulgarischen entliehene Radul, Jankul.“

Că formațiunile numelor de familie în românește în *-escu(l)* sânt de dată recentă, se înțelege de la sine; dar a deduce de aci că toate derivatele în *-ulescu(l)* s'au format în felul suf. bulgăresc *-uloff*, este o eroare. Cele mai multe nume de familie în românește, nu sânt cele terminate în *-ulescu(l)*, ci cele în *-escu(l)*. Nume patronimice ca *Popescu*, *Georgescu*, *Ionescu*, *Dumitrescu* etc sânt cele mai răspândite. Acest *-escu(l)* care s'a adăugat la toate numele proprii terminate într'o consoană, n'a întârziat să se adauge și la numele terminate în *-ul*, care reprezentau vechile forme articulate și la care *-l* căzuse, cum se întâmplase și la numele comune

Ceea ce susține Weigand pentru formațiunile românești se poate aplica asupra numelor bulgărești și sârbești în *-ulov*. În aceste limbi derivatele în *-ulov* au pornit la început, de la un nume românesc terminat în *-ul*. În bulgărește, un nume de familie ca *Radulov* (*Raduloff*) nu reprezintă de cât un *Rade* art. rom. *-ul* + suf. bulg. *-ov*. Derivatul specific bulgăresc și care este cel mai răspândit în limba bulgară este *Radeŭf*. Tot așa un *Jankulov* (*Jankuloff*) trebuie redus la *Jankŭo* *-ul* + *-ov*, căci și aci derivatul specific bulgăresc este *Jankŭef*. Și tot așa și cu formele sârbești: *Jankulov* este *Jankul* *ov* care însemnează fiul lui Jancul; *Mateași*, *syni*, *Jankulovi*, *Şafarik* ap. Rječnik.

După studiul citat mai sus al lui T. Maretić, după cum din *-ul*, prin înlănțuire de sufixe s'a format un *-ulov*, tot așa din acesta, prin adaosul sufixului *-ić* a rezultat un *-ulović*. Ast-

fel avem *Mrgulović* din Mrgul (Murgul), *Prvulović* din Prvul, *Radulović* din Radul, *Sandulović* din Sandul, *Seculović* din Secul, *Srdulović* din Srdul (Surdul) astăzi numai ca prenume, *Stanulović* din Stanul, *Šćepulović* din Šćepul, *Vidulović* din Vidul, *Vladulović* din Vladul etc. Și tot așa din unirea lui *-ul* cu *-ić* avem sufixul *-ulić*: *Dragulić* din Dragul, *Drakulić* (după Rječnikul lui Daničić „vojvoda vlaški“) din Dracul, *Ma'ulić* din Matul, *Sekulić* din Sekul, *Vidululić* din Vidul etc.¹⁾ De sigur că nu tot așa pot fi socotite și sufixele patronimice sârbești: *-ulin*, *-ülinka*, *-uleta*, *-uletić*, în care avem Bogulin, Dragulin, Markulin etc; Radulinka, Draguleta, Draguletić etc. Aceste toate sânt formate din *-ulin*, care este de origine romană, afară de *-uleta* care poate fi de origine italiană.

Ca să mă rezum, din cele expuse mai sus am vroit să stabilesc următoarele patru puncte:

1. Că *-le* de la vocativ nu poate fi același ca interjecțiunea bulgară *le*, de oare ce, în bulgărește, ea se întrebuițează, în regulă generală, după substantivele feminine și în această funcțiune o întâlmin și în dialectul dacoromân — deși ceva mai rar — iar în dialectul aromân peste tot, că și în bulgărește.

2 Că *-le* trebuie adus în legătură cu terminațiunea *-ul* de la numele de persoană din documentele despre care a fost vorba, și că acest *-ul* în nici un caz nu poate fi sufixul italo-sârb admis de Weigand, ci reprezintă articolul enclitic *-l*.

3. Ca *le* reprezintă vocativul normal tocmai al acestor nume de persoană, de la care apoi s'a răspândit și la celelalte nume comune terminate în *u* sau consonantă.

4. Că, în fine, sufixul *-ulescu* derivă din *-ul* (articolul românesc) suf. *-escu(l)* 2)

1) Rad, LXXXII, p 127.

2) După imprimarea studiului de față, dintr'un articol publicat de P. Skok în *Glasnik* XXX, 307-310, aflu că și dânsul susține originea română a sufixului *-ul* în limba sârbo-croată